

EL MÓN EDUCATIU I LA CUSTÒDIA DEL TERRITORI

GUIA PER A LA POSADA EN MARXA D'INICIATIVES DE CUSTÒDIA
DEL TERRITORI DES DELS ESPAIS EDUCATIU

Hi han participat: Gemma Capdevila (IES Joan Alcover), M. Ángeles del Pozuelo (col·legi Nostra Senyora de la Consolació), Rosa María Rodríguez (IES Alcúdia), Margalida Ballester (IES Port d'Alcúdia), Marc Ferré (Més que Pedra), Apolònia Noguera i Mika Noguera (Ses Milanes, créixer a la natura), Antoni Roselló i Biel Cabot (Camp d'Aprenentatge Orient i Binifaldó), Olaya Álvarez (UIB).

Coordinació: Macu Ferriz, tècnica de la ICTIB.

Disseny i maquetació: Nuri Moreno, GRAM Serveis Ambientals.

Aquesta publicació ha estat possible gràcies al suport de la Conselleria de Medi Ambient i Territori del Govern Balear.

INICIATIVA DE CUSTÒDIA DE LES ILLES BALEARS

c/Manuel Sanchís Guarner, 10. 07004 Palma, Illes Balears

secretariaictib@gmail.com

www.ictib.net

[ICTIB Xarxa de Custòdia de Les Illes Balears](#)

[@IniciativaCTIB](#)

G
O
I
B
CONSELLERIA
DE MEDI AMBIENT
I TERRITORI

ÍNDEX

4 1 PRESENTACIÓ

5 2 CONTEXT I MOTIVACIÓ

- 5 Què entenem per custòdia del territori?
- 7 Quatre apunts sobre el món educatiu.
- 9 Els espais educatius com a agents de custòdia.
  - Definim els espais educatius en aquest manual.

10 3 ENS POSEM EN MARXA

- 10 ¿Què hem de tenir en compte abans d'impulsar una iniciativa de custòdia? Consideracions prèvies.
  - ¿Tenim a mà un espai on poder actuar? Coneixem de qui és propietat?
  - ¿Comptem amb el suport del nostre centre o col·lectiu per desenvolupar aquesta iniciativa?
  - ¿Tenim una idea aproximada del que volem fer?
- 11 ¿Quines passes hem de seguir un cop ens decidim per la custòdia?
  - Visitar i analitzar a detall l'espai escollit per desenvolupar la iniciativa.
  - Concretar diversos aspectes del projecte.
  - Tornar a contactar amb la propietat de l'espai.
  - Contactar amb una entitat de custòdia.
  - Començar a fer rodar el projecte!
  - A llarg termini...
    - Posar en contacte a la propietat amb l'entitat de custòdia.
    - Establir un acord on es recullin les bases de la iniciativa.

- Cercar la col·laboració i participació de diversos departaments (centres d'ensenyament) o equivalents en altres espais educatius.
- 15 Acompanyament i seguiment dels acords.
  - Contacte amb la propietat.
  - Motivació pels participants.
  - Indicadors per avaluar l'evolució de la iniciativa.

17 4 CASOS PRÀCTICS

- 17 Estudi del llac de Maristany amb els tres centres educatius de secundària d'Alcúdia.
- 20 Ses Milanes, créixer a la natura. Bunyola.
- 23 IES Joan Alcover de Palma i sa Comuna de Bunyola.
- 25 Acord de custòdia del patrimoni etnològic del Camp d'Aprenentatge Orient i "Més que pedra".

27 5 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

27 6 BIBLIOGRAFIA

28 7 RECURSOS EN LÍNIA

29 8 ANNEXOS

- Annexe I: Directori d'Entitats de Custòdia.
- Annexe II: Model d'acord de custòdia.

PRESENTACIÓ

El present manual ha estat fruit d'una feina conjunta realitzada al llarg de 2020 pel “Grup de Treball d’Espais Educatius i Custòdia del Territori”. El grup de treball es va formar amb la intenció principal de donar forma a un document que fos d'utilitat per al món educatiu en el moment de plantejar projectes que fomentin la participació dels i de les alumnes en la millora del seu entorn. Així, el manual pretén principalment incentivar l'emprenedoria social als espais educatius, vinculada a la conservació de valors naturals i culturals, pel que el conjunt d'eines que ofereix la custòdia del territori pot ser de gran utilitat.

La custòdia del territori es basa en la col·laboració, normalment entre una entitat i la propietat d'un espai públic o privat, per tal de millorar-lo i/o mantenir-lo. A partir d'aquesta premissa bàsica, els agents que poden formar part d'aquesta col·laboració poden ser diversos; pel cas que ens ocupa, els espais educatius es consideren un agent amb un gran potencial per posar en marxa i/o participar d'iniciatives de custòdia.

Aquest potencial radica, per una banda, en les possibilitats d'aprenentatge que ofereix formar part d'una experiència de custòdia. Els/les alumnes poden implicar-se en les diferents parts del procés, des de l'anàlisi i diagnòstic de l'entorn, fins la planificació de les accions a desenvolupar i, per suposat, l'execució d'aquestes accions. Així, una iniciativa de custòdia pot ésser una eina de sensibilització, educació i conscienciació sobre els problemes que es puguin detectar en el territori pel que fa el patrimoni natural i cultural i, sobretot, en les seves possibles solucions.

Per altra banda, les iniciatives de conservació, en general, requereixen d'una visió a llarg termini que moltes vegades és difícil de dur a terme, donada la dificultat en disposar dels recursos necessaris. Així, la possibilitat de què un espai educatiu sigui qui impulsa una iniciativa de custòdia, ofereix la oportunitat de comptar amb un grup d'alumnes que any rere any s'encarreguen de dur endavant el

projecte. Aquest fet multiplica els beneficis educatius gràcies a la possibilitat d'obtenir resultats a llarg termini, el que afavoreix la posada en valor de la feina de tot un col·lectiu al llarg del temps.

En el grup de treball hi participen diversos representants del món educatiu en sentit ampli, des de centres educatius de primària i secundària o la Universitat de les Illes Balears, fins a escoles de bosc o camps d'Aprenentatge-Servei. Tots i totes ens hem estat reunint enguany per a tractar els temes que creiem d'importància a l'hora d'enfocar aquest manual. Ha estat molt enriquidor conèixer les diferents experiències que conformen el grup i comprovar que tenim objectius comuns.

Esperem que aquest manual us sigui d'utilitat i que us doni les eines per a poder emprendre una iniciativa de custòdia del territori al vostre espai.

CONTEXT I MOTIVACIÓ

Què entenem per custòdia del territori?

La custòdia del territori és un conjunt d'estratègies i instruments que pretenen implicar els propietaris i usuaris del territori en la conservació i el bon ús dels valors i els recursos naturals, culturals i paisatgístics. D'acord amb Sabaté, Basora, O'Neil & Mitchell (2013) la custòdia del territori es definiria com una “estratègia per a implicar persones propietàries i usuàries de terres en la conservació de la natura i el paisatge, amb el suport d'una gran diversitat d'agents de la societat civil. A través d'acords voluntaris entre els propietaris i usuaris de finques, i les entitats de custòdia, es pretén mantenir –o, en el seu cas, restaurar– els valors relacionats amb la natura i el paisatge.” [1]

Es tracta de treballar conjuntament pel benefici comú, per assolir objectius que reverteixen en la comunitat, més enllà dels interessos particulars. A la base d'aquesta estratègia hi ha dues idees fonamentals i complementàries:

1

Existeix una manca de gestió del patrimoni natural i cultural als espais privats. Una gran part del territori és de titularitat privada i, o bé no es troba sota cap figura de protecció, o bé sí ho està però manquen eines de gestió per a complir els seus objectius de manera eficient.

2

Conservar la natura, el paisatge i el patrimoni cultural és també una responsabilitat directa de la ciutadania i la societat civil, no només de les administracions públiques. Tant si es tracta d'un espai de titularitat privada com pública, des de la societat es pot impulsar i/o contribuir a desenvolupar iniciatives per a millorar i mantenir aquests espais.

A més, cada dia es fa més palesa la necessitat que tenim com a societat en conjunt, de contribuir a dinamitzar les zones rurals, de manera que siguin espais vius i més independents de les grans zones urbanes. Així mateix, també cal que treballem en una connexió sana i de mutu benefici entre aquests espais rural i els àmbits més urbans. Per assolir aquestes fites fan falta propostes treballades de manera conjunta entre les parts interessades.

La custòdia del territori obre la porta a la col·laboració entre els diferents agents que s'impliquen en la gestió del territori, per dur a terme projectes que poden cobrir les mancances en la gestió dels valors naturals i culturals i, alhora, anar contribuint a fer créixer un teixit social que doni vida a un futur més sostenible, saludable i respectuós amb el medi.

Cal afegir també una definició d'**entitat de custòdia**, un terme important que s'emprarà a diversos punts d'aquest manual. “Una entitat de custòdia és una organització pública o privada, sense ànim de lucre, que té com objectiu la participació activa en la conservació del territori i els seus valors a través de mecanismes que faciliten la custòdia del territori” [2].

Les associacions i fundacions privades més pròximes a la conservació del patrimoni natural i cultural poden esdevenir les entitats de custòdia més clàssiques. Així mateix, les administracions locals més

“Es tracta de treballar conjuntament pel benefici comú, per assolir objectius que reverteixen en la comunitat.”

properes al territori també poden esdevenir entitats de custòdia atès que treballen per a la gestió responsable del territori rural dels seus àmbits d'actuació i tenen capacitat per assolir acords de custòdia amb la propietat privada.

Les activitats principals que duen a terme les entitats de custòdia són:

- Assolir acords de custòdia per la bona gestió i protecció dels valors naturals, culturals o paisatgístics del territori.
- Donar suport i assessorar els propietaris i els ajuntaments d'indrets amb valor, sovint mitjançant acords de custòdia.
- Aconseguir la propietat de terrenys de gran valor.
- Planificar, restaurar i gestionar indrets de valor, en propietat o en acord, sovint amb la participació de voluntaris o amb aliances amb altres entitats o institucions.
- Organitzar activitats d'educació i sensibilització ambiental per a infants, adults i propietaris de terrenys de valor especial.
- Organitzar activitats de voluntariat ambiental per fer el seguiment dels valors presents en les finques en custòdia, o dur a terme actuacions per mantenir-los o restaurar-los.
- Realitzar estudis per identificar zones prioritàries on actuar.
- Promoure l'activitat econòmica sostenible als indrets que mantenen en propietat o en acord de custòdia, fomentant una producció agrària, ramadera i forestal, o un ús públic i un turisme, compatibles amb la conservació dels valors de les finques.
- Organitzar campanyes i accions de captació de fons econòmics, tècnics, humans o materials per poder afrontar totes aquestes activitats

Quatre apunts sobre el món educatiu.

En aquest apartat volem només donar algunes pinzellades sobre el context educatiu actual, cada cop més necessitat de connexions amb el territori i, també, més avesat a posar en marxa experiències transformadores que fomenten l'acció de l'alumnat. S'entén que molts d'aquests conceptes i corrents són conegudes pels professionals dels espais educatius; volem, però, comentar-los breument només per a tenir-los presents durant la lectura del manual.

Demanda social d'educació proactiva

En els darrers anys, hem pogut assistir al creixement d'un moviment internacional, principalment estudiantil, que es manifesta reclamant accions decidides contra l'escalfament global i el canvi climàtic. A les Illes Balears aquest moviment s'ha traduït en protestes al carrer per part dels estudiants i associacions de docents que senten la necessitat de donar suport als seus alumnes. Reclamen més contundència i accions decidides per part de l'administració i la societat, per atenuar les conseqüències negatives que genera el canvi climàtic.

Els espais educatius són uns dels principals aliats a l'hora de donar una resposta educativa a les necessitats explícites que posa sobre la taula l'alumnat i companys/es docents. Aquesta resposta implica necessàriament adoptar un marc de referència que orienti les accions a prendre, implementant metodologies que estiguin en la seva línia. L'objectiu: proporcionar una resposta transformadora a la demanda de la comunitat educativa i empoderar a l'alumnat perquè pugui esdevenir un agent actiu del canvi, responnent als reptes individuals i col·lectius del món en què vivim.

Els Objectius de Desenvolupament Sostenible – ODS

L'Agenda 2030 de les Nacions Unides i els 17 ODS consensuats solemnement l'any 2015, representen un marc de referència excel·lent per orientar la tasca educativa. Raons n'hi ha moltes, però en destaquem dues principals: es tracta d'un document fruit de l'estudi fonamentat en dades objectives i científiques, fruit del consens de molts d'experts i països, i prou flexible per adaptar-se a les diferents realitats educatives. "La gran contribució de l'Agenda 2030 de Nacions Unides, i els 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible, és deixar-nos clar que els reptes globals comencen a cada un dels nostres entorns, a cada municipi, a cada barri" [3]. Són una instància urgent a la necessitat de passar de les paraules a l'acció conjunta.

Cal facilitar el terreny per a que els i les alumnes puguin experimentar una aprenentatge significatiu a partir de l'anàlisi de la realitat propera, implementant *"una pedagogia transformadora i orientada a l'acció, que promogui l'aprenentatge autònom, la participació i la col·laboració, l'orientació a la resolució de problemes, la interdisciplinarietat, i l'enllaç entre l'aprenentatge formal i no formal. Tan sols aquest tipus d'aproximacions pedagògiques faran possible adquirir les competències clau necessàries per a promoure el desenvolupament sostenible"* [3].

Un dels elements clau dins el que es proposa des dels ODS és l'Aprenentatge Basat en Projectes (APB), una de les metodologies més adients per desenvolupar un currículum competencial lligat al desenvolupament dels ODS. Es tracta d'una metodologia de treball globalitzadora, interdisciplinar, que personalitza l'aprenentatge i que permet assolir competències a l'alumnat per esdevenir agents transformadors de la realitat, vinculades als ODS.

El foment des dels espais educatius d'accions amb vocació de servei comunitari poden facilitar i/o possibilitar la intervenció

a l'entorn proper de la comunitat educativa, de forma coordinada entre els diferents agents que conformen aquest entorn (institucions públiques, propietaris privats, institucions no formals, associacions sense ànim de lucre...). Són metodologies que generen relacions de comunicació i col·laboració entre aquests agents, és a dir, xarxes. *"Les xarxes són instruments clau per a l'empoderament dels centres educatius i dels seus docents per a possibilitar aprenentatges de qualitat per a tothom: per això han de compartir una mirada global de canvi i créixer des del compromís i la interacció amb els centres, docents i agents educatius, des de la vinculació amb el seu entorn"* [4].

La connexió amb la metodologia Aprenentatge-Servei (APS)

Lligades a aquests conceptes educatius trobem metodologies com l'aprenentatge servei, la ciència ciutadana, etc., les quals permeten a l'alumnat aprendre a partir de la realitat que l'envolta, detectar de forma informada les seves necessitats i planificar cooperativament una sèrie d'actuacions per a millorar-la.

L'aprenentatge servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat, en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn, amb l'objectiu de millorar-lo. La relació circular que s'estableix entre l'aprenentatge i el servei genera una nova realitat que intensifica els efectes de cadascun per separat: l'aprenentatge millora el servei a la comunitat, perquè aquest guanya en qualitat, i el servei dona sentit a l'aprenentatge, perquè allò que s'aprèn es pot transferir a la realitat en forma d'acció.

Pel cas que ens ocupa, la custòdia del territori és una eina que es complementa amb l'APS, de manera que una es pot beneficiar de

l'altra: els acords de custòdia poden ser una bona manera de donar solidesa a una línia de feina en el marc de l'APS i, alhora, un projecte d'APS pot ser una proposta adient per a desenvolupar determinades accions en el context d'una iniciativa de custòdia. De fet, a l'apartat 5 d'aquest manual, de casos pràctics, trobareu 2 exemples d'aquesta relació positiva.

D'altra banda, la custòdia del territori pot aportar al projecte una dimensió ambiental proactiva, és a dir, que esdevé una oportunitat per emmarcar projectes APS dins una iniciativa de conservació, en la que les accions que es desenvolupen van dirigides principalment a la recuperació i/o el manteniment de valors com espècies de flora o fauna, hàbitats, recursos o processos naturals, elements etnològics, tradicions sostenibles, etc.

Els espais educatius com a agents de custòdia.

En aquest context educatiu i davant els reptes exposats, la custòdia del territori pot ser un recurs que doni solidesa i continuïtat a les xarxes generades fruit de la col·laboració entre els agents educatius formals i no formals. La idea és que des dels espais educatius es promoguin projectes i activitats en les que grups de joves puguin viure l'experiència de formar part d'un projecte de millora i manteniment del seu entorn, assolint així un compromís amb la conservació del patrimoni natural i cultural del seu territori.

Les iniciatives de custòdia ofereixen l'oportunitat de que nins, nines i joves puguin formar part d'aquesta transformació social, vivint en primera persona una experiència positiva que proporciona un servei a la comunitat i que contribueix al canvi.

Definim els espais educatius.

En aquest manual xerrem d'espais educatius en sentit ampli, més enllà del que serien centres d'educació formal com escoles privades, públiques o concertades; instituts d'educació secundària, centres de formació de grau superior, universitats, etc. D'aquesta manera queden també dins el concepte d'espai educatiu altres formats

d'aprenentatge no oficials com les escoles de bosc, les escoles lliures o similars (metodologia Montessori, etc.) i a l'hora s'inclouen altres espais complementaris i amb un fort component educatiu com serien els agrupaments escolta, esplais, etc.

Custòdia i escoles bosc: una bona fórmula a replicar.

La custòdia del territori esdevé una oportunitat per a facilitar l'expansió de les escoles bosc, arrelades a l'entorn natural més proper dels pobles o nuclis urbans i sempre sensibles al balanç econòmic del seu funcionament fins que siguin reconegudes pel sistema públic d'ensenyament, tal com succeeix a Alemanya, Anglaterra o Suïssa.

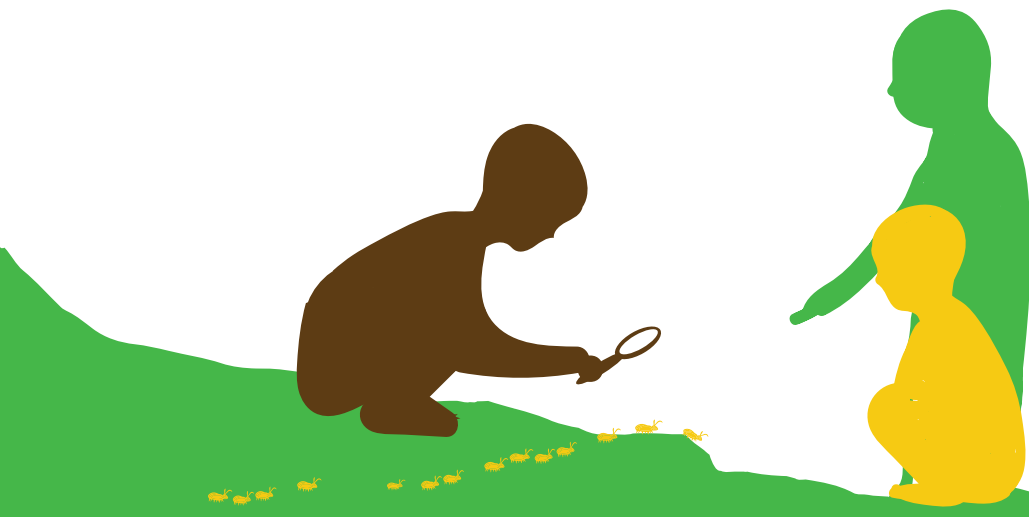
Així doncs, la fórmula de les escoles al bosc lligades al territori mitjançant un acord de custòdia amb una propietat, ja sigui pública o privada, genera sinèrgies positives a diferents nivells.

d'aprenentatge no oficials com les escoles de bosc, les escoles lliures o similars (metodologia Montessori, etc.) i a l'hora s'inclouen altres espais complementaris i amb un fort component educatiu com serien els agrupaments escolta, esplais, etc.

- 1. Cap al municipi on es situen, genera una activitat dels seus veïnats lligada a la cura i el coneixement de l'entorn, de forma proactiva. Els espais naturals municipals es beneficien de les activitats de voluntariat que des del projecte educatiu es promouen i que difícilment amb els recursos dels ajuntaments es poden dur a terme amb continuïtat.
- 2. Els propietaris de les finques on es desenvolupin els projectes es beneficien degut a que es troben els espais ben cuidats, i millora el coneixement i la conservació d'aquests.
- 3. Els "nins i nines del bosc" que han passat els 4 primers anys de relació amb els seus iguals (dels 2 als 6 anys) completament lligats a la natura, desenvolupen un sentiment de pertinença

i cura de l'entorn molt destacable.

- 4. Les famílies que participen al projecte aporten hores de feina i dedicació en tasques concretes en col·laboració amb altres membres, aporten des de les habilitats i coneixements de cadascú, formant part d'un aprenentatge cooperatiu. Es genera una relació d'ajuda mútua entre famílies que contribueix a la conciliació familiar.
- 5. S'estableix una xarxa de col·laboració entre entitats que facilita l'extensió i aplicació de projectes de ciència ciutadana
- 6. Es generen llocs de feina qualificats i de llarga durada.
- 7. S'estableix un node de formació permanent en pedagogia a la natura mitjançant la participació d'estudiants i voluntaris.

ENS POSEM EN MARXA

¿Què hem de tenir en compte abans d'impulsar una iniciativa de custòdia? Consideracions prèvies.

Arribat a aquest punt, és a dir, en el cas que tinguem intenció de desenvolupar un projecte fora de l'aula que fomenti la implicació de l'alumnat en qüestions d'interès comú i que haguem pensat en la fórmula de la custòdia del territori per dur-lo a terme, hi ha una sèrie de consideracions que val la pena tenir en compte abans d'arrencar.

¿Tenim a mà un espai on poder actuar? ¿Coneixem de qui és propietat?

És possible que ja hagueu identificat un terreny en el que creieu que la vostra iniciativa podria funcionar o, en canvi, encara heu de cercar el lloc. Sigui com sigui, el més important a considerar és que aquesta elecció us ho posi fàcil:

- Que l'espai estigui el més a prop possible del vostre centre per facilitar l'accés, tant en termes de temps com en qüestions econòmiques. Si heu d'agafar transport, sempre millor que sigui públic.
- Que presenti aspectes interessants per la iniciativa, ja sigui pel seu estat de conservació favorable o desfavorable, que aculli un hàbitat o una espècie prioritàries, vulnerables o emblemàtics, que s'hi faci o s'hi pugui fer una gestió sostenible dels

seus recursos agraris, etc.

- Que no hi hagi punts que impliquin perill, com pous oberts, ferralla, filferro de pues, construccions en males condicions, etc.

Aquest és el moment d'averiguar la titularitat de l'espai i posar-se en contacte amb qui correspongui. Potser sabeu de qui és la propietat i teniu facilitat per posar-vos-hi en contacte, tant si es tracta d'un particular com si l'espai és públic. En aquest últim cas, es recomana que si es pot escollir, siguin espais municipals, ja que la interlocució amb l'ajuntament serà en principi més directa i àgil que amb administracions d'ordre superior.

De totes maneres, és bàsic conèixer aquesta dada abans de començar perquè és determinant posar-se d'acord amb la propietat per desenvolupar la iniciativa. És aconsellable fer una primera cridada per establir quina és la predisposició per part de la propietat a permetre que s'hi desenvolupi una iniciativa. El consell bàsic és que heu de procurar que les coses siguin el més fàcil possible, és a dir, que si es tracta d'una finca propietat d'algú conegut i amb bona predisposició, millor; però si no teniu manera de saber de qui és o si no hi ha bon clima per la col·laboració, deixeu-ho córrer.

¿Comptem amb el suport del nostre centre o col·lectiu per desenvolupar aquesta iniciativa?

Un aspecte molt important a tenir en compte és el suport que pugueu tenir en el vostre espai educatiu. Val la pena que abans de començar hagueu rebut no només el vistiplau de la direcció del centre o de l'equip que prengui decisions, sinó també el compromís de posar els recursos mínims necessaris per a que la iniciativa es desenvolupi amb les majors garanties d'èxit.

Com més clares siguin les vostres intencions, més fàcilment trobareu suport, és a dir, teniu coneixement de l'espai, algunes aliances prèvies, objectius bastant clars, etc. També és un punt a favor posar

de manifest la relació que el projecte que esteu planificant tingui amb el currículum de la vostra assignatura.

Comptar amb la implicació d'altres educadors/es del vostre espai educatiu és també recomanable, ja que pot contribuir a que la iniciativa pugui servir per a treballar temàtiques diferents que corresponguin al currículum de diversos departaments i, així, prengui una dimensió més integradora. A més, una ampla implicació del centre en la iniciativa és una base sòlida pel seu èxit i afavoreix que sigui de llarg recorregut.

¿Tenim una idea aproximada del que volem fer?

Com s'ha comentat abans, és fonamental tenir clar el més bàsic per tirar endavant la iniciativa que voleu dur a terme. No es tracta de tenir-ho tot planificat al mil·límetre, però sí d'haver fet un esforç en donar forma a una idea aproximada de com voleu abordar la seva execució.

Així, per una banda es recomana una definició mínima però clara del projecte i, per una altra, no tenir massa ambició. Val molt més la pena començar amb el que tingueu i després anar donant forma al projecte, que no pas esperar i retardar l'inici del projecte fins que no ho tingueu tot ben lligat. El més important és arrencar, donar les primeres passes; en començar a caminar arribaran les oportunitats d'anar incorporant elements que donin solidesa a la iniciativa.

¿Quines passes hem de seguir un cop ens decidim per la custòdia?

Un cop fets les consideracions oportunes i decidits/des a posar en marxa la vostra iniciativa de custòdia, impulsada des del vostre espai educatiu, és hora de donar una empenta fer-la realitat. A continuació es detallen les passes principals que es considera que s'han de fer per aconseguir-ho; noteu que no se segueix un ordre estrictament cronològic, sinó que simplement es llisten aquestes passes per a que vosaltres decidiu en quin ordre les podeu dur a terme.

A | Visitar i analitzar a detall l'espai escollit per desenvolupar la iniciativa.

Potser faran falta una o més visites per poder conèixer l'espai i anar decidint quin tipus de projecte s'hi pot desenvolupar. És important identificar primer els valors presents i/o potencials que acull i, en funció d'aquests, analitzar els problemes o amenaces que els afecten. A partir d'aquí serà molt més fàcil establir uns objectius adients, encara que siguin provisionals, així com les accions que s'hi poden realitzar per a poder assolir-los.

Per exemple, si es tracta d'un solar que hi ha a prop de l'escola, en el que hi ha acumulada molta brutor i deixalles, però que té un parell d'arbres que donen bona ombra i un punt d'aigua, posem el cas, potser podem pensar en una iniciativa que posi en valor patrimoni agro- natural del nostre territori. Potser és una bona idea establir-hi un hort escolar, emprant varietats locals i potenciant la

biodiversitat associada. Per això haurem de planificar primer de tot una neteja de tota la brossa i la retirada de les deixalles; després preparar la terra per, més tard, realitzar les primeres sembres i plantacions. A partir d'aquí, poden sorgir moltes altres idees, com construir i col·locar-hi caixes niu per aucells, o per ratapinyades, o fer plantació d'arbusts acompanyants, construir uns bancs i una taula per a berenar, etc.

És molt aconsellable que alguna d'aquestes primeres visites es facin amb els joves o nins/es. Independentment de la valoració que hagin pogut fer inicialment el professorat, monitors/es, acompanyants, etc., respecte el tipus de projecte que respon a l'espai escollit, és important que els nins/es o joves intervinguin d'alguna manera en aquesta fase de coneixement, anàlisi i planificació. Com més grans siguin els/les nins/es, més responsabilitat poden adquirir en aquest punt de la iniciativa.

Si hi ha algun punt negre o potencialment perillós a la finca, s'ha de resoldre el tema abans no es faci una visita amb alumnes.

B | Concretar diversos aspectes del projecte.

Tal i com s'ha comentat anteriorment, per a facilitar que la iniciativa es desenvolupi amb èxit val la pena fer l'esforç de definir el millor possible, tant els objectius com les accions a realitzar. I si és possible, també els mitjans que calen per dur-les a terme, el calendari que es voldria seguir, quin seguiment es farà, si es compta o es necessita establir aliances, etc.

Malgrat que es tracta d'un esforç inicial que com més temps se li pot dedicar, més garanties d'èxit tindrà la iniciativa, no us heu de tirar enrere si en un principi no arribeu a definir-la massa. Basta amb que tingueu clares les línies bàsiques per arrencar amb el projecte i, després, ja li anireu donant més forma mentre la iniciativa vagi avançant.

Bàsicament es tracta d'acabar de donar forma i posar ordre a les idees que han sorgit de les primeres visites a l'espai,

establint un o diversos objectius i unes accions per dur a terme. I, el més important, aquest punt de planificació es pot treballar amb l'alumnat i, de fet, es recomana que així es faci, que siguin ells i elles qui facin l'esforç de definir els objectius, les accions i els elements que es considerin que fa falta incloure a la planificació. És possible que per això faci falta un esforç afegit de cerca d'informació i bibliografia que doni una base als i a les alumnes per a ser creatius i poder prendre decisions.

En tot cas, per a donar una passa ferma en aquest punt serà de molta ajuda tenir el suport de l'entitat de custòdia. Si encara no s'ha contactat amb cap entitat, es pot treballar el projecte fins on es tingui capacitat, a l'espera de que es pugui fer un repàs amb l'entitat de custòdia. Sempre dona garanties que gent entesa en temes de conservació del patrimoni natural i/o cultural doni el vistiplau a la vostra iniciativa i que la millori amb les seves aportacions.

C | Tornar a contactar amb la propietat de l'espai.

En funció del punt al que s'hagi arribat a les converses prèvies amb la propietat de l'espai, faran falta més o menys contactes posteriors. Posem pel cas que només s'ha establert un contacte de coneixement i declaració d'intencions generals; farà falta aleshores posar a la propietat al dia sobre la iniciativa a la que s'ha donat forma, és a dir, dels detalls del projecte que es vol desenvolupar a la seva finca. Sigui quin sigui el grau de definició del vostre projecte, cal que aneu informant a la propietat per tal de no donar passes en fals.

Potser en primera instància no s'obre la possibilitat de xerrar a detall del projecte perquè no flueix del tot la conversa; és molt normal que hi hagi reticències des de la propietat a obrir l'espai a persones desconegudes per a que hi facin intervencions. És necessari i essencial plantejar-se que és possible que s'hagin de realitzar diverses passes fins que la propietat se senti amb la confiança d'obrir

les portes de ca seva a la iniciativa. Una visita conjunta a l'espai en la que hi vagi també la direcció del centre educatiu, o altres figures d'espais educatius en general, en la que expliquen les intencions educatives i de servei a la comunitat que impulsen la iniciativa, pot ésser una bona idea per a donar aquesta confiança a la propietat.

D | Contactar amb una entitat de custòdia.

Finalment, si no ho heu fet abans, és essencial que tingueu contacte amb una entitat de custòdia, per una raó principal: les entitats es dediquen a la conservació del patrimoni i, per tant, és molt probable que coneguin la problemàtica relacionada amb els aspectes que vulgueu treballar, així com les possibles accions a prendre per a contribuir a la millora o manteniment de l'espai escollit.

Si la vostra iniciativa té una bona base tècnica, l'experiència serà més enriquidora ja que les accions dutes a terme tindran moltes més probabilitats de donar resultats positius i, per tant, l'alumnat implicat podrà experimentar la satisfacció de veure com poden canviar les coses amb la seva implicació i fent bona feina.

A Balears hi ha una vintena d'organitzacions considerades entitats de custòdia conegudes, les quals formen part de la ICTIB. La relació d'entitats, el seu web i adreça de contacte les podeu trobar a l'Annex I. Arribat aquest moment, podeu consultar directament una entitat o bé posar-vos en contacte amb la nostra xarxa (ICTIB) per a que us puguem aconsellar.

E | Començar a fer el projecte.

Un cop us poseu d'acord amb la propietat i tingueu llum verda per a iniciar el vostre projecte, ja podeu arrencar amb la iniciativa! Es tracta de dur a la realitat la idea a la que

heu anat donant forma amb els/les nins/es o joves.

F | A llarg termini...

A mesura que la iniciativa vagi rodant, podreu anar ajustant els diferents aspectes del projecte en funció de l'experiència adquirida i dels possibles canvis que puguin sorgir. A part d'aquesta actitud d'adaptació necessària, hi ha una sèrie de passes complementàries que val la pena tenir en compte, encara que sigui a llarg termini:

Posar en contacte a la propietat amb l'entitat de custòdia.

Convé que la propietat conegui l'entitat de custòdia per a que sigui conscient del suport amb el que es compta a l'hora del plantejament de caire més tècnic. Si es creu convenient, aquesta passa es pot integrar en el procés de coneixement entre propietat i educadors/res (punt f), o bé es pot considerar de deixar-la per a més endavant, sense atabalar la propietat amb massa agents implicats de primeres en la iniciativa. En algun moment, però, convé posar aquestes dues parts en contacte.

És recomanable que aquest contacte es faci a través d'una visita a l'espai amb la propietat i algun representant de l'entitat de custòdia. Una xerrada sobre el terreny sempre és molt més distesa i il·lustrativa, facilitant l'explicació de les accions que es volen dur a terme en el propi terreny.

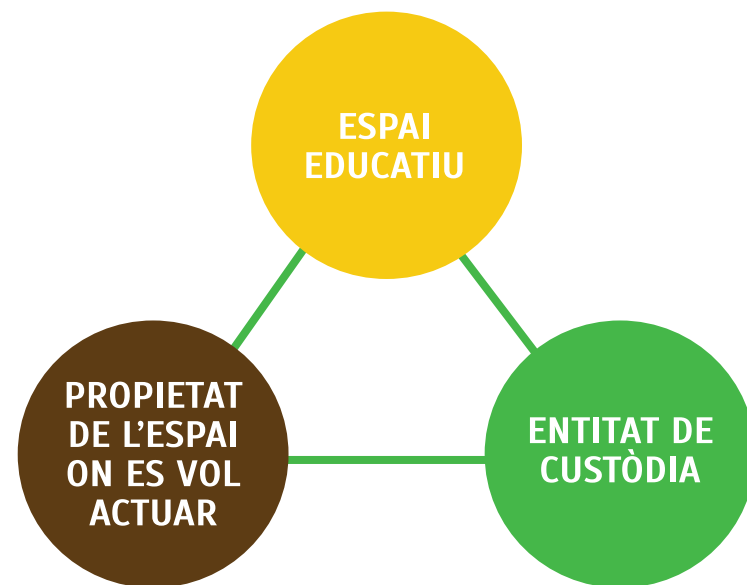

Figura 1. Diagrama bàsic d'un acord de custòdia ideal pel cas dels espais educatius, a 3 bandes: l'espai educatiu com a impulsor de la iniciativa, la propietat de l'espai on es vol actuar com a part essencial, i l'entitat de custòdia com a part que proporciona assessorament i garanteix una qualitat tècnica del projecte.

Establir un acord on es recullen les bases de la iniciativa.

Aquesta passa és ideal si es pot fer des del bon principi, inclús abans de començar a posar en marxa les accions del projecte. No sempre és fàcil, però, arribar a signar un acord, normalment per raons que tenen a veure amb la propietat: hi ha certa desconfiança a signar res, encara no es refien del qui hi ha darrera de la iniciativa o del que realment es vol fer al seu espai, es tracta d'una finca o terreny de titularitat pública i les mecanismes administratius no faciliten la signatura d'un acord, etc.

Tot i els possibles obstacles que es poden trobar en el procés, val la pena tenir aquest punt com a objectiu important per complir més aviat o més tard, ja que suposa una eina per a donar solidesa al projecte i facilitar el compromís de les parts a desenvolupar el

paper que voluntàriament hagin decidit en la iniciativa.

Hi ha diversos tipus de model d'acord de custòdia del territori, en funció de la situació en la que tingui lloc la iniciativa, que va de menys a més compromís per part de les parts signants. Normalment el compromís és més gran com més inversió s'hagi de fer, per exemple, si l'entitat de custòdia (o l'espai educatiu en el nostre cas) ha de fer una inversió en materials per poder dur a terme les seves accions, serà desitjable que l'acord tingui una durada d'un mínim d'anys com per rentabilitzar la inversió.

En general, però, i més en el cas que ens ocupa, l'acord que es a redactar pot ser senzill, amb intenció més de formalitzar un compromís de col·laborar, no tant de tenir cap mena de seguretat jurídica. Així, aquesta passa no ha de ser complicada;

basta amb posar en paper les bases del projecte i les responsabilitats de les parts. Respecte aquest punt en concret, com hem dit abans, el grau de responsabilitat pot ser divers i, en el nostre cas, no té perquè lligar a res a la propietat més enllà de permetre l'accés als i les alumnes per a desenvolupar-hi les accions del projecte.

A l'Annex II està disponible un model d'acord de custòdia del territori.

Cercar la col·laboració i participació de diversos departaments (centres d'ensenyament) o equivalents en altres espais educatius.

És ideal que es pugui involucrar a la iniciativa diversos departaments o grups de l'espai educatiu, ja que es poden tractar temàtiques diferents en el sinus del projecte. Així, una mateixa iniciativa permet treballar diverses línies curriculars o similars. Val la pena, doncs, anar apropant a altres departaments a la iniciativa per a que la coneguin i l'entenguin, de manera que hi puguin veure l'oportunitat de integrar-hi accions que estiguin dins el seu projecte educatiu.

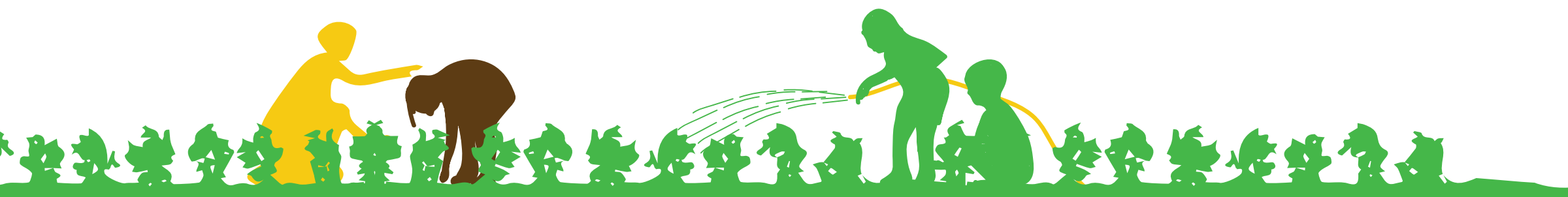
Acompanyament i seguiment dels acords.

Com podem veure, inicialment cal un esforç especial per posar en marxa la iniciativa, però és necessari seguir fent feina per a que els acords assolits vagin endavant, de forma que creixin en un sentit qualitatiu, o dit d'altra manera, que cada cop siguin més útils per aconseguir el compliment dels seus objectius proposats. En aquest sentit, a continuació es destaquen 3 punts a tenir en compte de cara a la fase de desenvolupament del projecte:

Contacte amb la propietat.

Cal que anem tenint contacte amb la propietat al llarg del temps i que l'anem informant dels avanços i novetats que s'hi puguin anar succeint. El dia a dia de la vostra tasca i l'esforç extra que feu en desenvolupar el projecte de custòdia, pot fàcilment afavorir que aquest punt s'oblidi o no es tingui en compte suficientment. Convé, però, que hi penseu molt en compte, ja que una bona relació amb la propietat és clau per l'èxit de la iniciativa i també per la seva projecció de futur. A més, que la propietat conegui sobretot els bons resultats de la iniciativa pot ser una manera de conscienciar-la dels valors que acull la finca, si és que no ho estava del tot abans de començar, així com d'implicar-la cada cop més en el desenvolupament de les accions.

Aquest contacte pot tenir formes diverses: cridada telefònica, enviament de fotos del avenços que es facin, reunions presencials a la finca, convidada a participar a jornades de voluntariat o esdeveniments diversos que es puguin organitzar, etc.

CASOS PRÀCTICS

ESTUDI DEL LLAC DE MARISTANY AMB ELS CENTRES EDUCATIUS DE SECUNDÀRIA D'ALCÚDIA

Al municipi d'Alcúdia, concretament al Port d'Alcúdia, hi té lloc una iniciativa molt interessant en la que hi participen dos instituts públics i un col·legi concertat (IES Alcúdia, IES Port d'Alcúdia, Nostra Senyora de la Consolació). Des de maig de 2017, duen a terme un seguiment de la qualitat de l'aigua i l'avifauna d'una llacuna litoral, anomenada Maristany, situada a prop dels centres educatius.

OBJECTIUS DE LA INICIATIVA

- 1

Donar a conèixer Maristany a l'alumnat i les famílies del municipi d'Alcúdia.
- 2

Fomentar la col·laboració entre els tres centres d'educació secundària del municipi d'Alcúdia.
- 3

Aconseguir una major protecció de la zona de Maristany (ja declarada com a ZEPA inclosa a la Xarxa Natura 2000).
- 4

Apropar i donar a conèixer el mètode científic als alumnes.
- 5

Fer un seguiment científic per documentar l'evolució de l'ecosistema al llarg dels anys.

PREPARACIÓ – METODOLOGIA

Un cop escollit l'espai, es va procedir a xerrar amb el seu gestor, que en aquest cas és l'Ajuntament d'Alcúdia. Com es tracta d'una zona dins el Domini Públic Marítim-Terrestre, la propietat és de l'Estat, però normalment la gestió està cedida als municipis. L'Ajuntament va expressar la seva conformitat amb la iniciativa i es va mostrar interessat en donar-hi suport.

Es va començar estudiant la història, situació dins el terme d'Alcúdia, dimensions i límits de la zona humida. També es va fer una anàlisi de la situació actual, així com de les amenaces actuals i potencials que l'afecten. Es varen identificar 10 punts o zones a un plànol ([figura 2](#)) i al terreny, els quals servien com a punts de mostreig, amb la intenció que les dades obtingudes fossin prou representatives de la zona objecte d'estudi. Amb aquest objectiu, es va procedir al desbrossament dels diferents punts per a facilitar-hi l'accés, tasca en la que l'Ajuntament d'Alcúdia hi va aportar els seus medis.

Es va determinar la metodologia a emprar i també la periodicitat. El grup d'alumnes amb la professora realitzen les visites a Maristany a peu, gràcies a la proximitat que hi ha entre la llacuna i els diversos centres. Hi van una vegada al mes per mesurar els paràmetres fisicoquímics, que prenen amb un aparell multiparamètric facilitat per l'ajuntament, i cada

Motivació pels participants.

Igualment, per mantenir la motivació de l'alumnat i aprofundir en els diversos aspectes que la iniciativa de custòdia tracti, és molt recomanable que s'organitzin altres activitats o esdeveniments en els que nins, nines i joves puguin participar. Es poden fer diversitat d'activitats: incentivar que consultin documents, videos, webs d'altres experiències, etc., realitzar reunions d'avaluació d'accions que s'hagin desenvolupat, celebrar algun acte de cloenda on es mostrin totes les accions que han dut a terme al llarg d'un any, convidar en algun moment a l'alumnat més jove que l'any següent s'implicarà en el projecte, etc.

Indicadors d'avaluació del projecte.

Aquest punt és molt important però sovint es deixa en un segon pla, moltes vegades a causa de la urgència que hi ha per abordar el dia a dia del projecte. Tot i això, és clau poder avaluar l'evolució de la iniciativa per anar redireccionant el camí a seguir i també per poder comunicar amb més contundència els resultats positius que es puguin obtenir. Sense dades concretes és més difícil poder connectar i captar l'atenció sobre el projecte, tant de l'entorn particular de cada espai educatiu com de la societat en general.

D'aquesta manera, convé tenir en compte la recollida sistemàtica de dades al llarg del temps respecte diversos aspectes:

- Evolució de l'espai on té lloc la iniciativa de custòdia: haureu de saber primer quin és el seu estat inicial i després anar prenent dades per veure la seva evolució. Per això us haureu de fixar en els valors principals a conservar que hagueu identificat en el projecte i definir indicadors mesurables que puguin ajudar a veure com evolucionen en el temps. Per aquesta tasca pot ser molt útil l'assessorament de l'entitat de custòdia.
- Estat d'avanç de la iniciativa de custòdia:

haureu d'identificar indicadors mesurables per conèixer el grau de compliment dels objectius definits al vostre projecte i l'eficiència de les mesures aplicades.

- Com a mínim, convé que recolliu anualment dades bàsiques, per exemple: accions realitzades, nombre de visites a l'espai, nombre de participants, nombre d'arbres plantats, quantitat de brossa retirada, etc.

quinze dies es fa un recompte d'aus, anotant presència i abundància. Els prismàtics amb els que realitzen aquesta segona tasca són també facilitats per l'ajuntament. Les dades obtingudes s'emmagatzemen a les diferents graelles elaborades amb aquest objecte. Cada any es duu a terme l'anàlisi de resultats i extracció de conclusions per part de l'alumnat.

Figura 2. Imatge aèria de la zona d'estudi a dues escales diferents.

- Començament de les mesures sistemàtiques. - Anàlisi de resultats i extracció de conclusions. - Presentació del projecte a la 1a edició del concurs de vídeos divulgatius de ciència i tecnologia Francisco José García Palmer, on va obtenir el 1r premi. - Participació a la fira “Ciència per a tothom 2018”.	2017/18
- Continuació de les mesures sistemàtiques. - Anàlisi de resultats i extracció de conclusions. - Presentació del projecte a la 3a edició del concurs de “premios fundación Endesa ECOINNOVACIÓN EDUCATIVA”.	2018/19
- Continuació de les mesures sistemàtiques. - Anàlisi de resultats i extracció de conclusions. - Posada en contacte amb la ICTIB per valorar i impulsar el projecte de custòdia del territori. - Proposta al GOB com a entitat de custòdia i acceptació per part de l'entitat per formar part del projecte i l'acord.	2019/20

ACORD DE CUSTÒDIA

Aquest acord és ara per ara de caràcter verbal. Hi formen part els 3 centres educatius i l'Ajuntament d'Alcúdia. S'ha establert contacte amb una entitat de custòdia per a que pugui assessorar i donar suport tècnic al projecte. A la llarga, s'espera que l'acord es pugui formalitzar de manera escrita i en formin part tots els agents esmentats.

CRONOLOGIA DEL PROJECTE

ACTUACIONS DUTES A TERME	ANY
- Posada en marxa del projecte: - Decidir quin espai estudiar. - Establir la cooperació entre els tres centres educatius. - Cercar assessorament d'experts. - Definir els objectius i la metodologia. - Establir la col·laboració amb l'ajuntament d'Alcúdia que va proporcionar el material necessari.	2016/17

ACCIONS PEL FUTUR

- ➡ Contactar amb la propietat per a xerra-li del projecte.
- ➡ Posar en contacte a la propietat amb l'entitat de custòdia.
- ➡ Establir un acord on es recullin les bases de la iniciativa que es vol posar en marxa, les responsabilitats de les parts, etc.
- ➡ Continuar amb el treball de camp, amb l'estudi i amb la divulgació.

SES MILANES, CRÉIXER A LA NATURA

www.sesmilanes.org

Ses Milanes és una iniciativa pedagògica de joc espontani a la natura situada a Bunyola (Mallorca). Acull infants de 2 a 6 anys i va ser creada l'any 2014 com una associació sense ànim de lucre per un grup de mares i pares que, juntament amb les acompanyants, gestionen les seves activitats. El seu concepte educatiu està inspirat en el "Wiesbadener Wanderkindergarten" fundat a Alemanya l'any 1968 i en el "Grupo de Juego en la Naturaleza Saltamontes" fundat al 2011 a Collado Mediano, Madrid.

Ses Milanes contempla la custòdia del territori com un marc conceptual i una eina pràctica amb gran sintonia amb la nostra manera d'entendre les relacions entre l'entorn i les persones. Per aquesta raó, dins els estatuts fundacionals incloem la posada en pràctica de la custòdia entre els objectius principals, establint acords amb espais per a promoure i participar de la seva conservació i gestió. A més, en els estatuts també hi figura l'impuls i l'execució d'activitats que contribueixin a la conservació dels espais naturals i la recuperació de patrimoni etnològic.

OBJECTIUS A DESTACAR DE LA INICIATIVA

1

Promoure l'existència d'un entorn i àmbit on afavoreix el desenvolupament físic, emocional, cognitiu, social i perceptiu dels nins i les nines.

2

Promoure el desenvolupament i creixement integral dels nins i nines mitjançant una pedagogia activa, lliure i inclusiva en permanència a la natura.

3

Afavorir l'aprenentatge a la natura, a l'aire lliure, fent un ús continuat d'espais comunitaris de caràcter públic i/o en propietats privades incloses en el marc d'acords de custòdia.

4

Generar i afavorir entorns rics d'aprenentatge en la natura, ajustats a la diversitat i capacitats dels infants i persones adultes així com a les seves possibilitats d'aprendre.

5

Contribuir al coneixement i a la conservació de la biodiversitat, ecosistemes propis i els espais naturals on es troben, de les Illes Balears.

6

Fomentar iniciatives de conservació d'elements de l'entorn natural, paisatgístic i etnològic de les Illes Balears.

7

Actuar com a entitat de custòdia del territori.

8

Generar intercanvi i fomentar la cooperació i col·laboració amb entitats, institucions i persones físiques en la promoció de les finalitats de l'associació.

9

Idear la realització de cursos, seminaris, jornades i qualsevol altre tipus de formació que serveixin per ampliar els coneixements a persones interessades en els fins de l'associació.

10

Promoure en les nostres societats el voluntariat i els seus valors, especialment entre la joventut i en les àrees relacionades amb els objectius de l'associació.

PREPARACIÓ – METODOLOGIA

En la cerca d'un lloc de bosc per a poder dur a terme el projecte, vam trobar una finca al municipi de Bunyola amb continuïtat natural amb sa Comuna. Vam establir contacte amb el propietari que hi va venir a bé sense formalitzar expressament un acord. A aquesta finca se sumaren "S'hort de Can fil" (l'hort comunitari del mateix municipi), "Sa Tanca de Can Fil" i la finca pública de la Comuna de Bunyola.

Així, els diferents espais amb els que s'han anat establint acords, són emprats per les famílies i acompanyants per a poder desenvolupar el seu projecte educatiu i contribuir al coneixement i millora dels espais. De la mateixa manera, per Ses Milanes és fonamental oferir activitats a la natura per a tota la família. Per això cada any planifiquem activitats de conservació del patrimoni etnològic, oci a la natura, formacions, trobades, etc. en les que hi participen altres persones i entitats, establint llaços i teixint xarxa.

Ses Milanes-créixer a la natura es basa en cinc idees que s'interrelacionen entre elles: Respecte per la natura – Joc espontani – Acompanyament respectuós – Alimentació sana i vegetariana – Microeconomia basada en l'autogestió sostenible i comunitària. Combinant aquestes idees essencials es promou la salut integral dels infants.

ACORD DE CUSTÒDIA

Actualment des de Ses Milanes s'han establert acords de custòdia amb els diversos espais en els que actuen, tots ells verbals. S'ha intentat signar un acord amb una de les propietats però de moment no ha estat possible; cal que la confiança vagi creixent per a que des de la propietat es vegi l'acord com un benefici comú. A sa Comuna, propietat municipal, l'acord també és verbal, tot i que l'ajuntament col·labora en totes les activitats.

ACCIONS DEL PROJECTE

Activitats de restauració del patrimoni etnològic de sa Comuna. S'han desenvolupat diverses activitats amb la finalitat de rehabilitar antigues construccions de sa Comuna per tal de preservar la seva memòria històrica. Cada any realitzem una activitat de recuperació activa del llegat del bosc i per a dur-les a terme comptem amb persones coneixedores del lloc i la història.

Fins al moment hem construït dues barraques de carboner, un forn de pa i restaurat un bassol colmatat. Totes les restauracions s'han dut a terme en una zona propera a Cas Garriguer de sa Comuna, constituint una mostra d'elements amb valor per a l'educació ambiental.

Recuperació d'una zona d'horta dins el poble de Bunyola. Es tractava d'un solar abandonat que, amb la feina de les famílies de ses Milanes i el seu entorn, s'ha convertit en un hort comunitari en el que nins i nines aprenen a apreciar i disfrutar del procés de cultiu dels aliments. A més, és un espai de trobada i esbarjo per a petits i grans.

També s'han organitzat diverses activitats lúdiques i de conservació a la natura:

- Taller de buscraft a la muntanya. Construccions d'estructures amb pals i cordes amb Gabriel Vairoletti.
- Jornades de neteja en el Pi Gros. El projecte Dos Manos de l'associació Ondine-Save the Med promou intervencions voluntàries de neteja del nostre entorn. A l'àrea del Pi Gros de Bunyola es varen recollir uns 500 kg de residus.
- Contacontes al bosc. Excursió amb contes guiada pel relat animat de Nati De Grado, evocant la tradició de la narració oral en un entorn especial com el bosc de Sa Comuna i el Pi Gros.
- Bioconstrucció en els horts. Taller de construcció d'un bany sec en los horts urbans comunitaris de Bunyola, un forn de fang i d'un aixopluc amb materials reciclats.
- Taller de caixes niu i identificació d'aus. Amb la col·laboració del GOB Mallorca es varen construir i col·locar caixes nius per diverses aus insectívores, les quals es van revisant periòdicament.

ACCIONS PEL FUTUR

- ➡ Després de cinc anys de consolidació del projecte i observant els resultats de la pedagogia a la natura en els nostres infants, ens interessa seguir sembrant llavors i estenent aquest model com una alternativa no només vàlida sinó també necessària. Volem avançar en la formalització de l'acord de custòdia amb l'ajuntament de Bunyola i amb el reconeixement de la pedagogia a la natura en l'educació pública.

IES JOAN ALCOVER DE PALMA I SA COMUNA DE BUNYOLA

www.iesjoancover.cat/archivos/portfolio-item/aps

A sa Comuna de Bunyola es desenvolupa des de 2017 una iniciativa impulsada per l'IES Joan Alcover, en la que l'alumnat s'implica en la gestió i manteniment de la finca a través de diverses accions que realitzen al llarg del curs.

OBJECTIUS DE LA INICIATIVA

L'objectiu principal és la conservació de valors naturals i culturals mitjançant el descobriment, la recerca i la intervenció sobre el territori:

1

El descobriment es fa a través del gaudi del territori mentre ens fem conscients de les seves necessitats.

2

La recerca permet desenvolupar competències en contacte amb la natura, sortint de l'aula i cercant respostes per a la sostenibilitat.

3

La intervenció facilita que els i les alumnes esdevinguin ciutadans actius, que actuen transformant la realitat de la que formam part.

METODOLOGIA

La metodologia de base d'aquesta iniciativa es pot resumir en els següents punts:

- Flexibilitat quant el nº de professores/ors que hi participen, el nº de departaments implicats, nº de grups, nº d'alumnes, abast dels objectius, sessions, activitats, etc.
- Treball mancomanat entre el 3 protagonistes de l'acord. Cada curs establim les línies de treball en funció dels interessos, les condicions del centre i les necessitats tant educatives com mediambientals.
- Al final fem una memòria per valorar i programar de car al curs següent.

ACORD DE CUSTÒDIA

La motivació va sorgir a partir de l'experiència d'Aprenentatge Servei que hi varen tenir a sa Comuna, que va conduir a donar una passa més per consolidar la relació entre l'institut i l'espai. Després diverses reunions i de les gestions oportunes, el 2018 es va signar un acord en el que hi figuren 3 parts: l'Ajuntament de Bunyola, propietari de sa Comuna, l'IES Joan Alcover i el GOB Mallorca, que dona assessorament quant a temes de gestió dels valors naturals.

ACTUACIONS REALITZADES

Tenim línies d'intervenció a diferents nivells:

- Un Projecte de Custòdia amb la Comuna de Bunyola que està centrat en els grups de 3r d'ESO. Cada trimestre duen a terme una acció al camp i/o al centre amb els departaments i professors implicats, com per exemple:
  - Educació física: efectes de les activitats esportives en el medi natural.
  - Socials: estudi d'usos de sa Comuna.
  - Anglès: vídeos divulgació de bones pràctiques a la muntanya.
  - Tecnologia: fabricació de trampes per banyarriquers, una plaga de l'ausinar.
  - I altres accions de voluntariat com:
    - Neteja d'un antic abocador.
    - Recuperació de camins de carboner.
- Amb els alumnes de 1r de Batxillerat hem dut a terme també diferents projectes:
  - Desenvolupament d'una Unitat Didàctica d'Activitats Físiques alternatives en el medi natural. Aquesta té com objectiu descobrir la natura com un espai privilegiat per fer activitats físiques i quines són les seves possibilitats. En ella un dels grups, amb el seu tutor del departament d'EF, prepara una Jornada d'AF a la natura pels seus companys/es dels altres grups. Una part de la feina es fa a l'aula i l'altre aprofitant una estada a un refugi de la serra. Al dia següent reben els seus companys i dinamitzen tot un matí d'activitats.
  - També hem fet sortides interdisciplinàries on s'han fet al bosc: lectures poètiques, jocs sensorials, recerca etnològica, etc.

ACCIONS PEL FUTUR

- ➡ El nostre projecte està sempre en constant evolució. Consolidant allò que és èxit i canviant i incorporant tot allò que va sorgint i considerem interessant.
- ➡ El 2020 hem iniciat també amb alumnes de 2n d'ESO un projecte de Custòdia Urbana amb l'Ajuntament de Palma en relació als parcs del Canòdrom i Velòdrom propers al nostre centre.

ACORD DE CUSTÒDIA DEL PATRIMONI ETNOLÒGIC DEL CAMP D'APRENTATGE ORIENT I MÉS QUE PEDRA.

www.facebook.com/mes.quepedra

A una finca de la Serra de Tramuntana té lloc una col·laboració entre diversos agents per a la recuperació i el manteniment del patrimoni etnològic, amb la participació de l'alumnat de diversos centres educatius, els quals s'apropen als oficis antics de la Serra i aprenen a donar-los valor alhora que contribueixen a la gestió del territori. Des de 2020 aquesta relació s'ha formalitzat en un acord de custòdia.

PREPARACIÓ

Aquesta iniciativa és el resultat d'un procés que va començar amb una demanda de l'Institut Sant Antoni Abad de Son Ferriol al Camp d'Aprenentatge d'Orient per a desenvolupar un projecte d'Aprenentatge Servei relacionat amb el manteniment i conservació del patrimoni etnològic de pedra en sec de la Serra de Tramuntana. Per a garantir la qualitat de les intervencions vàrem comptar amb l'indispensable assessorament i tutorització de l'entitat sense ànim de lucre "Més Que Pedra", especialitzada en la tècnica tradicional de construcció de pedra en sec.

L'experiència i els resultats del servei a la comunitat varen ésser tan satisfactoris que per a garantir la seva continuïtat i consolidar el projecte, es va proposar als agents implicats participar en un acord de custòdia del territori. Aquesta figura la vàrem conèixer gràcies a la tasca de divulgació i assessorament de l'ICTIB. L'acord de custòdia ha esdevingut una eina per a consolidar la xarxa (ODS 17) creada entre els agents d'educació formal (Camp d'Aprenentatge d'Orient) i no formal (Més Que Pedra i propietari de l'espai en el que s'actua). La consolidació d'aquesta aliança facilitarà i possibilitarà en el futur la implementació d'aquest i nous projectes destinats a la conservació i manteniment dels valors naturals i culturals de la Serra de Tramuntana.

OBJECTIU

- 1 El principal objectiu és apropar i descobrir el patrimoni i el paisatge de la pedra en sec a l'alumnat mitjançant una experiència directa lúdica i col·laborativa. En altres paraules es vol "proporcionar a l'alumne els coneixements, eines i valors per descobrir i integrar-se a l'entorn proper, per aprendre a habitar-lo, respectar-lo, conservar-lo, millorar-lo i, sobretot, estimar-lo" [5].

METODOLOGIA

L'Aprenentatge Servei pretén que els alumnes aprenguin alhora que treballen sobre necessitats reals de l'entorn amb la finalitat de millorar-lo. Sensibilitzar i capacitar a l'alumne des d'una **pedagogia transformadora i orientada a l'acció** que promogui l'aprenentatge autònom, la participació i la col·laboració orientada a la resolució de problemes locals i

globals, la interdisciplinarietat, i l'enllaç entre l'aprenentatge formal i no formal.

ACORD DE CUSTÒDIA

Aquest acord sí és, doncs, de caràcter formal, per escrit. Hi formen part 3 agents:

“**Més que pedra**” és una associació sense ànim de lucre creada el 2013 amb l'objectiu de treballar pel coneixement de l'ofici, la tècnica i els paisatges de la pedra en sec a través d'accions de conservació en espais d'ús públic, amb la participació de la gent. L'associació està integrada tant per professionals de la pedra com per gent de diferents disciplines professionals (arqueologia, geologia, ensenyament, etc.) interessades pel tema.

“**Camp d'Aprenentatge d'Orient**” és un centre educatiu que depèn de la Direcció General de Primera Infància, Innovació i Comunitat Educativa de la Conselleria d'Educació, Universitat i Recerca. Ofereixen a tot l'alumnat dels centres docents de les Illes Balears la possibilitat de desenvolupar aspectes del currículum escolar mitjançant l'observació, l'experimentació i el treball de camp en un medi singular i cultural de les Illes Balears, fent especial menció als continguts de l'educació ambiental.

El propietari de Son Bernadàs fa molts d'anys que col·labora amb el Camp d'Aprenentatge de manera desinteressada, deixant que alumnes de totes les Balears accedeixin a les seves instal·lacions per conèixer de forma vivencial com és la vida a les possessions de muntanya. Això ha facilitat molt que tingués bona predisposició per la signatura d'un acord de custòdia.

ACTUACIONS REALITZADES

El servei comunitari realitzat pels alumnes va consistir en la rehabilitació d'estructures de pedra en sec. En concret, es varen rehabilitar una sitja i una barraca de carboner, que són visibles des dels camins d'accés públic i que, a més, el Camp d'Aprenentatge fa servir com a recurs didàctic per ensenyar a tots els alumnes de les Balears els oficis de muntanya de la Serra de Tramuntana. La finalitat és la conservació del patrimoni etnològic i cultural de la zona d'Orient i donar suport a la tasca pedagògica del Camp d'Aprenentatge.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- 1. Sabaté, X., Basora, X., O'Neil, C., and Mitchell, B. (2013). “Conservar la naturaleza entre todos. La custodia del territorio, una herramienta para implicar a la sociedad en la gestión del patrimonio natural en Europa”. Documentos LandLife. 1ª edición 2013.
- 2. Masó, M., Rodrigo, J. (Coords.) (2018). “Guia de bones pràctiques a entitats de custòdia. Bones pràctiques en gestió de les iniciatives de custòdia del territori”. Xarxa de custòdia del territori.
- 3. Vallory, E. (2019), “Intervenció a l'acte: Transformar l'educació per transformar el món en què vivim”. UNESCOCAT.
- 4. Mmansetsa, M. Griffin, P. Gallagher, C. (2019). “Future Competences and the Future of Curriculum: A Global Reference for Curricula Transformation”. International Bureau of Education (IBE).
- 5. Calviño, C. i Sampol, J. (2011). “Conèixer la Serra de Tramuntana amb el CA Orient”. En Mª F. Alorda (Ed.) 25 anys de Camps d'Aprenentatge de les Illes Balears, Mallorca. Conselleria d'Educació i Cultura. Direcció d'Innovació i Formació del Professorat, pàgs. 88-95.

6. BIBLIOGRAFIA

- VVAA (2012), “Custodia del Territorio: una apuesta de futuro”. Fundación Amigos del Águila Imperial, Lince Ibérico y Espacios Naturales Privados. Madrid.
- Basora, X. i Sabaté, X. (2006), “Custodia del Territorio en la práctica. Manual de introducción a una nueva estrategia participativa de conservación de la naturaleza y el paisaje”. Xarxa de Custòdia del Territori i Fundació Territori i Paisatge. 1ª edició.
- VVAA, “Acuerdos de custodia del territorio en distinta tipología de fincas. Manual temático para evaluar el éxito de diferentes tipos de acuerdos de custodia del territorio”. Fundación Internacional para la Restauración de Ecosistemas.
- Basora, X. i Carrera, S. (coord.) (2009), “La custòdia del territori, a l'abast de tothom. Guia per divulgar la custòdia del territori”. X3 Estudis Ambientals i Xarxa de Custòdia del Territori.
- Longueira, S. (Coord.), “XII Seminario de Investigación en Educación Ambiental y Educación para el Desarrollo Sostenible: Agenda 2030, educación superior y buenas prácticas para la acción”. Serie Educación Ambiental, Naturaleza y Parques Nacionales. Organismo Autónomo de Parques Nacionales, Ministerio para la Transición Ecológica.
- Barahona, R., Gratacós, J. i Quintana, G. (2013), “Centres educatius transformadors”. Oxfam Intermón. 2a edició.
- Puig Rovira, J. M. (2010), “Com fer APS en els centres educatius?”. Fundació Jaume Bofill.
- Freire, H. (2014), “Educar en Verde. Ideas para acercar a niños y niñas a la naturaleza”. Barcelona, España: Ed. Graó.

- Hueso, K., Camina, E. & Monzón, E. (2012), “Mejores personas para un planeta mejor: El proyecto pedagógico al aire libre “Saltamontes”, pionero en España”. CONAMA Congreso Nacional de Medio Ambiente, Madrid, España, 26-30 noviembre 2012.

- Hueso, K. (2014), “La educación temprana en la naturaleza: una inversión en calidad de vida, sostenibilidad y salud”. CONAMA – Congreso Nacional de Medio Ambiente, Madrid, España, 24-27. Noviembre de 2014.

- VVAA (2020), “Información práctica sobre la vida y organización de experiencias educativas en la naturaleza en España”. Asociación Nacional Edna, Guía de escuelas en la naturaleza. La Travesía Ediciones.

7. RECURSOS EN LÍNIA

Documents en línia:

- Aliança entre l'ensenyança i la Custòdia del Territori per conservar la Comuna de Bunyola: <https://www.youtube.com/watch?v=s7MfIVcWiso&feature=youtu.be>
- Video explicatiu sobre la Custòdia del Territori: https://www.youtube.com/watch?v=ERATHQSOdJg&feature=emb_logo
- “Conversar para conservar”, del programa Tejiendo redes del FREC: <https://www.youtube.com/watch?v=1rv6e8p2tTM&feature=youtu.be>
- “Les barraques de la Comuna, el llegat del bosc habitat”: https://www.arabalears.cat/premium/barraques-Comuna-llegat-bosc-habitat_0_1916808426.html
- L'associació Ses Milanes reconstrueix una barraca de carboner a la Comuna: <http://www.escastellet.cat/2015/11/20/lassociacio-ses-milanes-reconstrueix-una-barraca-a-la-comuna/>

Webs d'interès.

Sobre custòdia del territori:

- Iniciativa de Custòdia del Territori de les Illes Balears: www.ictib.net
- Xarxa de Conservació de la Natura: www.xcn.cat/recursos
- Plataforma de Custodio del Territorio de la Fundación Biodiversidad: www.custodia-territorio.es

De contingut educatiu:

- Aprenentatge Servei: www.aprendizajeservicio.net
- Objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides: www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible

- Xarxa d'Escoles de Bosc: www.bosquescuelas.com

- Centro Nacional de Educación Ambiental – CENEAM: <https://www.miteco.gob.es/es/ceneam/>

- Fundació Catalana de l'Esplai – FUNDESPLAI: <https://fundesplai.org/ca/sostenibilitat/projectes/custodia-del-territori>

Sobre espècies, hàbitats, patrimoni cultural i accions de conservació:

- Catàleg Balear d'espècies protegides: https://www.caib.es/sites/proteccion/especies/ca/catalog_balear_despecies-6864/
- Llibres vermells de la flora i fauna balear: http://www.caib.es/sites/proteccion/especies/ca/lilibres_vermells-1660/
- Xarxa Natura 2000 de les Illes Balears: <http://xarxanatura.es/es/>
- Espais Naturals Protegits de les Illes Balears: https://www.caib.es/sites/espaisnaturalsprotegits/ca/definicio_i_figures-21475/

8. ANNEXOS

Annex I: Directori d'Entitats de Custòdia de Balears.

- [ALCAIB – Associació de Llicenciats en Ciències Ambientals de les Illes Balears.](#)
- [Amics de la Terra Mallorca.](#)
- [APAEF – Associació de Productors d'Agricultura Ecològica d'Eivissa i Formentera.](#)
- [APAEMA – Associació de Productors d'Agricultura Ecològica de Mallorca.](#)
- [Asociación Noctiluca.](#)
- [Associació TAIB.](#)
- [Associació de Varietats Locals de Mallorca.](#)
- [Càritas Diocesana de Menorca.](#)
- [Consorci de la Serra de Tramuntana – Consell de Mallorca.](#)
- [Creu Roja Balears.](#)
- [FBME – Federació Balear de Muntanyisme i Escalada.](#)
- [Fundació Vida Silvestre Mediterrània/ BVCF.](#)
- [GEN-GOB.](#)
- [GOB Mallorca.](#)
- [GOB Menorca.](#)
- [GRAM, gestió ambiental.](#)
- [Jardí Botànic de Sóller.](#)
- [Justícia Alimentària – VSF.](#)
- [Lítica – Pedreres de s'Hostal.](#)
- [Més que Pedra.](#)
- [Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca – Fundació Maria Ferret.](#)
- [Museu d'Història Natural de Sóller.](#)
- [Palma XXI.](#)
- [Ses Milanes, créixer a la natura.](#)
- [Save the Med.](#)

Annex II: Model d'acord de custòdia.

CONVENI DE CUSTÒDIA DEL TERRITORI ENTRE
(ESPAI EDUCATIU) I LA FINCA DE (NOM DE LA PROPIETAT)
(si escau, nom de l'ENTITAT DE CUSTÒDIA també)

D'una banda, el/la senyor/a ....., amb DNI ....., en nom del (ESPAI EDUCATIU) amb adreça a .....

Per altra banda el senyor/a ....., amb DNI 46731426A, en nom de la finca de (PROPIETAT) , situada a la localitat ....., municipi de .....

(si escau)

I d'altra banda el senyor/a ....., amb DNI....., en representació de (ENTITAT DE CUSTÒDIA), amb seu social a .....

EXPOSEN: (MOTIVACIÓ, CONTEXT) un exemple:

1. La finca de ..... és un espai de ..... hectàrees, situat a la Serra de Tramuntana i acull dins els seus límits valors naturals com ..... i també culturals com .....
2. L'espai educatiu ..... té com a responsabilitat l'educació dels joves de secundària, acompanyant-los en el seu procés maduratiu. Un del seus interessos és connectar el procés educatiu amb la realitat que ens envolta, cercant nous entorn educatius. També fomentar la responsabilitat dels alumnes com a ciutadans, fent-los part activa del seu procés evolutiu i responsabilitzar-los del coneixement i la conservació del seu territori.
En el seu Projecte educatiu destaca “el coneixement del patrimoni cultural i de l'entorn natural” i el “foment de la participació”.
3. (si escau) L'Associació (ENTITAT DE CUSTÒDIA) és una entitat ambiental/social/cultural que té entre els seus objectius la conservació del patrimoni natural/cultural/etnològic/paisatgístic (nomenar els valors principals que vol conservar l'ENTITAT DE CUSTÒDIA i/o els seus objectius principals).
4. La Serra de Tramuntana és un territori de gran valor paisatgístic, declarada Patrimoni de la Humanitat l'any 2011 per la UNESCO. Tots els sectors de la societat en poden gaudir i són alhora responsables de la seva conservació.
5. Les parts signants d'aquest acord comparteixen la seva inquietud per ... (exposar les raons principals que uneixen les parts).
6. (afegir tot allò que es cregui convenient)

I per tot això, les parts sota signants

ACORDEN

1. Signar un acord voluntari emparats en la figura de Custòdia del Territori, per a dur a terme una iniciativa de recuperació i manteniment de (valors a conservar) a la finca de (PROPIETAT).
2. Consensuar entre les diferents parts accions a dur a terme cada any a la finca, pel que tindrà lloc al manco una reunió anual.
3. (l'ESPAI EDUCATIU) es compromet a realitzar accions de millora i manteniment de (valors a conservar) a la finca, promoure activitats educatives i participar en jornades voluntariat, sempre dins el marc de la iniciativa proposada i amb l'aprovació de la propietat de l'espai.
4. (LA PROPIETAT) proporcionarà informació sobre les necessitats de la finca i donarà suport a (l'ESPAI EDUCATIU) en les seves propostes. Facilitarà també informació sobre qualsevol canvi que pugui afectar els desenvolupament de la iniciativa.
5. (si escau) (l'ENTITAT DE CUSTÒDIA) proporcionarà assessorament sobre les accions a dur a terme en el marc de la iniciativa de custòdia, per tal de facilitar que es compleixin els objectius de conservació proposats.
6. El present acord es formalitza per un període de 2 anys renovable automàticament per anualitats, mentre cap de les parts no manifesti la seva voluntat a les altres parts de rescindir-lo.

En prova de conformitat de totes les parts, se signa el present document a

(Lloc), ... de ..... de (data)

La representant de (ESPAI EDUCATIU)

La representant de (PROPIETAT)

Sr/Sra. ....

Sr/Sra. ....

(si escau)

El representant de (ENTITAT DE CUSTÒDIA)

Sr/Sra. ....

